

*Bogdan Stolarczyk**

GŁÓWNE PROBLEMY FUNKCJONOWANIA PRZEMYSŁU ZBOŻOWO-MŁYNARSKIEGO W ŚRODKOWEJ POLSCE

Prezentowane opracowanie powstało w oparciu o materiały zebrane głównie w Ministerstwie Przemysłu Spożywczego i Skupu w Warszawie, w Okręgowym Przedsiębiorstwie Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego PZZ w Łodzi oraz w Wojewódzkim Związku Spółdzielni Rolniczych „Samopomoc Chłopska” w Łodzi. Z uwagi na wysoki stopień agregacji źródłowego materiału statystycznego opracowaniem objęto obszar 8 województw środkowej Polski w ich granicach administracyjnych, a więc obszar nieco większy niż w ścisłych granicach strefy życiowskiej woj. miejskiego łódzkiego.

1. MIEJSCE PRZEMYSŁU ZBOŻOWO-MŁYNARSKIEGO W PRZEMYŚLE SPOŻYWCZYM POLSKI

Miejsca przemysłu zbożowo-młynarskiego w całym przemyśle spożywczym kraju nie można określić w sposób jednoznaczny. Różne mierniki bowiem plasują go na innych miejscach. Tym niemniej bez obawy popełnienia większego błędu można przyjąć, że zajmuje on 4—5 miejsce wśród wszystkich branż przemysłu spożywczego.

Aby ocenić poziom i tempo rozwoju przemysłu zbożowo-młynarskiego na tle całego przemysłu spożywczego w Polsce, przeanalizowano dane GUS za lata 1970—1977 [3], ilustrujące poziom i dynamikę produkcji globalnej oraz wybranych, podstawowych czynników produkcji: środków trwałych, nakładów inwestycyjnych i zatrudnienia. Z analizy tej wynika, że przemysł zbożowo-młynarski jest niedoinwestowany i ma niższe tempo rozwoju od wielu pozostałych branż. Jest to zja-

* Dr, adiunkt w Zakładzie Gospodarki Przestrzennej UŁ.

wisko niekorzystne, którego następstwem w niedalekiej przyszłości mogą być znaczne zakłócenia na rynku żywnościowym.

2. PODSTAWOWE CZYNNIKI ROZMIESZCZENIA PRZEMYSŁU ZBOŻOWO-MŁYNARSKIEGO

Przemysł zbożowo-młynarski należy do grupy przemysłów rolno-spożywczych nie wymagających ścisłego powiązania lokalizacyjnego z bezpośrednim wytwórcą surowca, czyli z gospodarstwem rolnym. O rozmieszczeniu tego przemysłu decydują dwa podstawowe czynniki — baza surowcowa i koncentracja ludności, ściśle powiązane z podstawowymi funkcjami tego przemysłu, a mianowicie skupem i przeładunkiem zbóż na cele konsumpcyjne.

W zakresie skupu przemysł zbożowo-młynarski musi się zbliżać do bazy surowcowej rozmieszczając punkty skupu i magazyny w rejonach uprawy zbóż. Ilość miejsc odbioru ziarna oraz pojemność magazynów powinny być dostosowane do wielkości bazy surowcowej. Funkcja skupu i przechowywania zbóż powinna się rozrastać proporcjonalnie do wzrostu potencjału tej bazy.

Przeładunek i przetwórstwo zbóż powinny być umiejscowione na obszarach o dużym zapotrzebowaniu na przetwory przemysłu zbożowo-młynarskiego, a zatem w rejonach dużej koncentracji ludności. Młyny zbożowe przemysłu kluczowego należy lokować w dużych aglomeracjach miejskich oraz w miastach będących ośrodkami wzrostu o znaczeniu krajowym. Potrzeby obszarów o niskim zaludnieniu, a zatem głównie wiejskich, powinny być zaspokajane przez młyny gospodarcze, których głównym przeznaczeniem jest świadczenie usług przemysłowych dla indywidualnych rolników.

3. BAZA SUROWCOWA

Głównymi surowcami w przemyśle zbożowo-młynarskim są 4 podstawowe zboża, w tym przede wszystkim pszenica i żyto, stanowiące 90—95% ogółu przetwarzanego ziarna. Na ilościową i jakościową ocenę bazy surowcowej składają się: powierzchnia zasiewów zbóż oraz poziom plonów i wielkość zbiorów.

W 1977 r. na obszarze 8 województw środkowej Polski koncentrowało się 22,9% krajowych zasiewów żyta, 12,6% jęczmienia, 12,5% owsa i 11,0% pszenicy [4]. W stosunku do przeciętnej struktury zasiewów w kraju badany obszar wyróżniał się wyraźnie wyższym

udziałem zasiewów żyta (59%, przy średniej krajowej 43%) oraz niższymi udziałami zasiewów pozostałych zbóż, w tym pszenicy o 8,5%. Przytoczone dane wskazują, że badane terytorium jest znaczącym w kraju producentem żyta. Jednocześnie wysoki udział zasiewów żyta w powierzchni zasiewów 4 zbóż przesądza o dominującym udziale tego zboża w strukturze miejscowej bazy surowcowej. Do grupy województw wybitnie żytnich zalicza się: sieradzkie, piotrkowskie i miejskie łódzkie, na obszarze których żyto zajmuje ponad 2/3 powierzchni zasiewów 4 zbóż.

W 1977 r. zbiory 4 zbóż na obszarze opracowania wyniosły ponad 2,4 mln t, co stanowiło 13,9% zbiorów krajowych (tab. 1). Fakt, iż zbiory te uzyskano z 16,6% krajowej powierzchni zasiewów, wskazuje, że plony 4 zbóż ogółem były tu niższe od przeciętnych w Polsce. Szczegółowe analizy wykazały, że plony poszczególnych zbóż także były niższe od średnich krajowych, w granicach 5—15%.

Niższe od ogólnokrajowych efekty w produkcji zbóż są następstwem wielu przyczyn, w tym niewątpliwie tak istotnej jak niekorzystne warunki naturalne rolnictwa. Z badań prowadzonych przez IUNG w Puławach wynika, że jakość przestrzeni rolniczej na całym badanym obszarze, za wyjątkiem woj. płockiego, jest gorsza od średniej jakości w skali krajowej [1]. Najmniej korzystne warunki naturalne panują w woj.: piotrkowskim, konińskim, skierniewickim i sieradzkim.

Perspektywa poprawy jakości bazy surowcowej, a zwłaszcza wprowadzenie korzystnych zmian w strukturze zasiewów zbóż oraz zwiększenie plonów wszystkich roślin zbożowych, wiąże się w znacznym stopniu z podniesieniem jakości przestrzeni rolniczej. Rozumie się przez to zarówno wszelkie działania zmierzające do poprawy parametrów naturalnych gleby, jak też podniesienia poziomu kultury agrotechnicznej i wprowadzenia do produkcji wysokowydajnych odmian zbóż.

4. SKUP ZBÓŻ

Organizacją kontraktacji i skupu zbóż zajmują się właściwe terytorialnie przedsiębiorstwa PZM PZZ oraz działające na ich zlecenie gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”.

W 1977 r. na obszarze 8 województw środkowej Polski skupiono ogółem 611 tys. t zbóż, co stanowiło 10,3% skupu ogólnokrajowego (tab. 1). W roku następnym — 1978 r. — ilość skupionych zbóż wzrosła o 35%. Dynamika skupu zbóż ogółem w latach 1970—1978, osiągnęła wskaźnik 175 i była wyższa niż przeciętnie w Polsce (wskaźnik

Wybrane dane i wskaźniki statystyczne o stanie i rozwoju przemysłu
zbożowo-młynarskiego na obszarze środkowej Polski w 1977 r.

Wyszczególnienie	Województwo								Obszar opracowania	Polska
	kaliskie	koninskie	miejskie łódzkie	piotrkowskie	płockie	sieradzkie	skierniewickie	włocławskie		
Powierzchnia zasiewów ogółem — tys. ha	374	313	87	332	345	287	269	284	2 291	x
— w tym 4 zboża	189	165	45	189	180	157	146	137	1 208	x
Zbiór 4 zbóż — tys. t	430	328	74	378	375	300	261	288	2 434	x
Skup zbóż — ogółem — tys. t	134	93	15	52	105	56	40	116	611	x
— w tym 4 zbóż (bez ziarna siewnego)	120	90	14	51	98	54	38	112	577	x
— w % zbioru 4 zbóż ogółem	28,0	27,4	18,8	13,5	26,2	18,1	14,4	38,9	23,7	30,3
— dynamika 1970—1978 (1970 = 100)	141	174	190	187	199	169	225	201	175	156
Pojemność magazynowa PZZ i GS — t/100 ha uż. rol.	26,9	17,7	16,3	8,7	30,9	13,9	22,9	23,6	20,6	21,1
Produkcja globalna — zł/ha uż. rol.	2 656	983	3 666	1 095	3 056	2 040	2 642	1 354	2 052	1 625
— zł/1 mieszkańca	1 818	881	342	750	2 511	1 863	2 110	1 066	1 257	891
— tys. zł/1 zatrudnionego	1 457	898	954	1 023	1 022	1 297	1 274	805	1 117	953
— dynamika 1975—1977 (1975 = 100)	120	116	95	97	99	95	94	146	105	104
Przemiał zbóż — kg/1 mieszkańca	423	258	78	234	615	499	475	285	316	211
— dynamika 1970—1977 (1970 = 100)	111	157	92	118	145	126	82	139	117	115
Różnica między skupem a przemiałem zbóż — tys. t	-143	-18	-71	-85	-195	-137	-146	0	-795	x
Zatrudnienie — w osobach/1 zakład	19,4	11,4	22,0	9,8	23,0	13,9	20,9	16,8	18,8	18,8
— dynamika 1975—1977 (1975 = 100)	95	95	83	101	105	99	97	76	95	95

Źródło: Rocznik statystyczny województw 1978. GUS, Warszawa 1978; Przestrzenne rozmieszczenie przemysłu spożywczego 1970—1977—1980, Warszawa 1979; Rozmieszczenie branż przemysłu spożywczego w 1977 r., Warszawa 1979; obliczenia własne na podstawie danych GUS i Min.PSiS.

156). W latach 1970—1978 skup zbóż na tym obszarze wzrastał średniorocznie o blisko 45 tys. t. W grupie województw o stosunkowo najwyższej dynamice skupu (wskaźnik w granicach 190—225) znalazły się skierniewickie, włocławskie, płockie i miejskie łódzkie.

W 1977 r. skup 4 zbóż (bez ziarna siewnego) na badanym obszarze wyniósł 577 tys. t, co stanowiło 94,4⁰/₀ ogólnego skupu zbóż [4]. W stosunku do odpowiedniej średniej krajowej był on więc wyższy o 5%.

Występujące od kilku lat w województwach środkowej Polski pozytywne tendencje w skupie zbóż są jednak zbyt powolne i wciąż nie wystarczające. Taki wniosek nasuwa się z analizy relacji pomiędzy wielkością zbiorów zbóż a poziomem ich skupu. W 1977 r. skup 4 zbóż stanowił 30,3% ich zbioru w skali kraju, natomiast na badanym obszarze odpowiedni wskaźnik osiągnął poziom znacznie niższy — 23,7% (tab. 1). Stosunkowo wysoki udział skupu 4 zbóż wystąpił tylko w woj. włocławskim (39%), zaś zdecydowanie niski był w woj. piotrkowskim i skierniewickim, rzędu 13—14%. Tak więc omawiane relacje są na obszarze środkowej Polski zdecydowanie niekorzystne, a taki ich przebieg należy tłumaczyć przede wszystkim niedostatecznym funkcjonowaniem zarówno samego systemu kontraktacji i skupu, jak i ogniw organizacyjnych odpowiedzialnych za jego realizację. Gdyby można było zwiększyć skup 4 zbóż chociażby tylko do poziomu średniokrajowego, to masa skupionych zbóż wzrosłaby o 160 tys. t. Potencjalne możliwości zwiększenia skupu surowców dla przemysłu zbożowo-młynarskiego kryją się więc m.in. w poprawie wzajemnych proporcji między zbiorem a skupem zbóż.

Rozkład skupu zbóż w ciągu roku jest bardzo nierównomierny. Zazwyczaj w czasie 45—60 dni od rozpoczęcia żniw PZZ przyjmuje ok. 60—80% zbóż skupowanych w ciągu roku. Stwarza to trudności dla całej sfery obrotu zbożem, zwłaszcza zaś dla gospodarki magazynowej.

5. GOSPODARKA MAGAZYNOWA

W przemyśle zbożowo-młynarskim ważnym ogniwem procesu produkcyjnego jest gospodarka magazynowa, w obrębie której dokonywany jest skup, ocena, konserwacja i przechowywanie ziarna. Rodzaj, pojemność i stan techniczny magazynów oraz ich wyposażenie w maszyny i urządzenia w istotny sposób wpływają na prawidłowość przechowywania zbóż, a tym samym na rozmiary bezpośrednich strat masy towarowej i pośrednich strat o charakterze jakościowym.

W 1977 r. na obszarze 8 województw środkowej Polski pojemność

magazynów zbożowych PZZ i GS wynosiła łącznie 560 tys. t, co stanowiło 14% potencjału krajowego [1]. Relacje pomiędzy pojemnością magazynów a potencjałem produkcyjnym rolnictwa, reprezentowanym przez powierzchnię użytków rolnych, wskazują na niedoinwestowanie gospodarki magazynowej na obszarze opracowania. Pojemność magazynów zbożowych w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych wynosiła 20,6 t, a więc była nieco niższa od średniej krajowej (21,1 t). Dla uzyskania stanu na poziomie średniej krajowej należałoby wybudować magazyny o pojemności 14 tys. t. Należy zaznaczyć, że cytowane informacje i oceny dotyczą teoretycznej pojemności magazynów, natomiast pojemność rzeczywista z powodów technicznych i organizacji pracy jest z reguły niższa od niej o 15—20%.

Największą bazę magazynową, znacznie przewyższającą poziom średniej krajowej, posiadały woj. kaliskie i płockie skupiające ponad 43% pojemności magazynów badanego obszaru (tab. 1). Wyjątkowo małe możliwości składowania i przechowywania zbóż występowały w woj. piotrkowskim (8,7 t/100 ha użytków rolnych). Potrzeba zwiększenia ilości magazynów zbożowych widoczna była także w woj.: sieradzkim, miejskim łódzkim i konińskim.

Badanie relacji pomiędzy pojemnością a ogólną powierzchnią zasiewów w pełni potwierdziło sformułowane spostrzeżenia i opinie, a uzyskane wyniki dobitniej podkreśliły istniejące różnicowania.

Magazyny zbożowe na obszarze opracowania są z reguły obiektami niewielkimi. Ich przeciętna pojemność oscyluje wokół wielkości 5 tys. t, przy czym połowa magazynów nie przekracza pojemności 1,5—2,0 tys. t. Nieliczne, duże elewatory mają pojemność rzędu 30—50 tys. t. Dominuje typ magazynu podłogowego, jedno-lub dwupoziomowego. Istniejące wyposażenie techniczne magazynów podłogowych, mimo zmechanizowania podstawowych prac, nie likwiduje jednak w pełni znacznego jeszcze udziału pracy ręcznej. Do urządzeń, których brak odczuwa się zwłaszcza w okresach nasilonego skupu zbóż, należą suszarnie ziarna.

Wykorzystanie pojemności magazynowej jest nierównomiernie rozłożone w czasie. Najwyższe w III i I kwartale roku, czyli w okresach konserwacji i zagospodarowywania zbóż. Waha się ono wówczas od 90 do 110%.

6. POTENCJAŁ PRODUKCYJNY

Na pojęcie potencjału produkcyjnego w przemyśle zbożowo-młynarskim składają się: ilość i rodzaj zakładów oraz ich zdolność przemysłowa i przetwórcza.

W 1977 r. na obszarze 8 województw środkowej Polski było 296 zakładów produkcyjnych, czyli 17% zakładów branży zbożowo-młynarskiej w kraju [5, 8]. W przemyśle kluczowym reprezentowanym przez przedsiębiorstwa PZM PZZ skupione były 42 zakłady; pozostałe 254 zakłady to prawie wyłącznie młyny gospodarcze gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Około 95% ogólnej liczby zakładów stanowiły młyny, pozostałe zaś to: kaszarnie, czyszczalnie grochu, płatkarnie i makaroniarnie.

Badanie relacji pomiędzy rozmieszczeniem zakładów przemysłu zbożowo-młynarskiego a potencjałem produkcyjnym ich zaplecza rolniczego wskazuje, że na badanym obszarze znajduje się wyższa niż przeciętnie w kraju ilość zakładów. Najwięcej zakładów w stosunku do wielkości rolniczego zaplecza miały woj.: miejskie łódzkie, płockie i sieradzkie, najmniej natomiast woj. kaliskie.

Istotnym miernikiem potencjału produkcyjnego w przemyśle zbożowo-młynarskim jest zdolność przemiałowa młynów. W 1975 r. średnioroczne zdolności przemiału zbóż w młynach PZZ, mierzone ilością zbóż konsumpcyjnych, wynosiły na badanym obszarze 871 tys. t [7]. Stanowiło to ponad 18% krajowych zdolności przemiałowych PZZ. Największe zdolności przemiałowe posiadały woj. kaliskie i płockie skupiające łącznie ponad 44% potencjału przemiałowego na obszarze opracowania.

Zdolności przemiałowe młynów PZZ na obszarze środkowej Polski były wykorzystane w 128%, czyli w stopniu nieco wyższym niż przeciętnie w kraju. Szczególnie wysokie wykorzystanie zdolności przemiałowych, w granicach 140—160%, wystąpiło w woj. piotrkowskim, wrocławskim i płockim, stosunkowo niskie natomiast w woj. kaliskim i miejskim łódzkim (102—113%).

Ocena potencjału przemiałowego młynów PZZ oparta została o dane dla 1975 r. Ponieważ w latach 1975—1980 nie wybudowano jednak na badanym obszarze żadnego nowego młyna, można przyjąć, że nie nastąpiły w tym względzie żadne istotne zmiany.

Większość istniejących młynów to obiekty stare i niefunkcjonalne, z przestarzałym parkiem maszynowym, bez odpowiedniego zaplecza dla surowców i wyrobów gotowych. Dlatego też nie ma możliwości dalszego zwiększania ich zdolności przemiałowych. Rezerwy produkcyjne w tym zakresie zostały już wyczerpane, o czym świadczy także utrzymująca się od kilku lat na niezmiennym poziomie globalna wielkość przemiału. Istnieje zatem potrzeba rozbudowy potencjału przemiałowego, głównie poprzez budowę nowych młynów, zwłaszcza w woj.: konińskim, wrocławskim, piotrkowskim i miejskim łódzkim,

Obok młynów PZZ przemiał zbóż wykonują młyny gospodarcze. Zajmują się one wyłącznie przemiałem usługowym dla indywidualnych rolników. Wobec braku odpowiednich danych nie można było dokonać szczegółowej oceny ich działalności produkcyjnej.

Zdolność przemiałowa młynów gospodarczych na obszarze województw środkowej Polski szacowana jest przez autora na 450—500 tys. t zbóż średniorocznie. Młyny te są obiektami starymi, o niskim standardzie technicznym i małych zdolnościach przemiałowych, z reguły nie przekraczających 2—2,5 tys. t. Analiza działalności produkcyjnej młynów gospodarczych wskazuje, że ich potencjał przemiałowy jest wykorzystywany w 40—60%. W tych warunkach pracują one na granicy opłacalności ekonomicznej.

Wobec przeciążenia pracą młynów PZZ istnieje pilna potrzeba powierzenia części zadań produkcyjnych młynom gospodarczym, wykorzystując w ten sposób istniejące w nich rezerwy. Tą drogą można by zwiększyć potencjał przemiałowy przemysłu kluczowego na badanym obszarze o ok. 250 tys. t średniorocznie, a jednocześnie uchronić młyny gospodarcze przed zupełnym upadkiem, do którego od kilkunastu lat nieuchronnie zmierzają.

Analiza bazy surowcowej i potencjału produkcyjnego przemysłu zbożowo-młynarskiego na obszarze środkowej Polski wykazuje, że zdolności przemiałowe młynów są tutaj dwukrotnie wyższe od możliwości produkcyjnych miejscowej bazy surowcowej, mierzonych wielkością skupu zbóż. Następstwem tej dysproporcji jest znaczny wzrost międzyregionalnych przewozów ziarna, konieczny dla wyrównania istniejących niedoborów. Aby powiększyć masę zbóż własnych, a tym samym zmniejszyć w przemyśle udział zbóż pochodzących z innych obszarów, należy podejmować wielokierunkowe działania. Inicjatywy przemysłu zbożowo-młynarskiego powinny się koncentrować przede wszystkim na systematycznym zwiększaniu kontraktacji zbóż, rozwijaniu wszelkich możliwych form skupu, wzmacnianiu bodźców finansowych i pozafinansowych, które mogłyby wyzwolić istniejące, znaczne jeszcze rezerwy. Inne, wskazane w opracowaniu możliwości zwiększania produkcji zbóż na tym obszarze tkwią już w samym rolnictwie i nie zależą od przemysłu zbożowo-młynarskiego.

7. PRODUKCJA GLOBALNA

W 1977 r. produkcja globalna w przemyśle zbożowo-młynarskim na obszarze środkowej Polski osiągnęła poziom 5,6 mld zł (w cenach porównywalnych), co stanowiło 18% produkcji globalnej tej branży

w Polsce [5]. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wartość produkcji globalnej wynosiła 2052 zł, była więc o 26% wyższa od średniej w kraju.

Głównym konsumentem produktów przemysłu zbożowo-młynarskiego jest ludność, toteż istotne wydaje się ustalenie relacji występujących w tym układzie. W przeliczeniu na 1 mieszkańca obszaru środkowej Polski wartość produkcji globalnej w 1977 r. wynosiła 1257 zł, przewyższając tym samym o 41% średni poziom krajowy. Najwyższą wartość produkcji w stosunku do liczby mieszkańców odnotowano w woj. plockim i skierniewickim (ponad 2 tys. zł).

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że badany obszar jako całość jest rejonem względnej nadprodukcji przetworów zbożowych, jednak w skali poszczególnych województw występują znaczne niedobory produkcji, zwłaszcza w woj. miejskim łódzkim, piotrkowskim i konińskim.

Odniesienie produkcji globalnej do liczby zatrudnionych ilustruje pośrednio poziom wydajności pracy. W 1977 r. 1 zatrudniony w przemyśle zbożowo-młynarskim na obszarze środkowej Polski wytwarzał produkt globalny o wartości 1117 zł, a zatem o 17% wyższy niż przeciętnie w kraju w tej branży.

W 1977 r. globalny przemiał zbóż, wraz z przemiałem w młynach gospodarczych i ze śrutowaniem, wyniósł na badanym obszarze 1,4 mln t, co stanowiło prawie 1/5 przemiału krajowego [1]. Najwyższy udział w przemiale zbóż miały woj. plockie i kaliskie, łącznie 41% przemiału na całym obszarze. W przeliczeniu na 1 mieszkańca ilość przemielonego zboża wyniosła 316 kg, czyli o 50% więcej niż przeciętnie w kraju, ale proporcje międzywojewódzkie były zróżnicowane, podobnie jak w przypadku omówionej już produkcji globalnej wyrażonej wartościowo (tab. 1).

Produkcja w młynach PZZ na obszarze środkowej Polski opierała się w dominującej części na surowcach pochodzących z innych obszarów kraju oraz z importu. W 1977 r. udział zbóż z miejscowego skupu stanowił tylko 43% globalnego przemiału, gdy średnio w Polsce był prawie dwukrotnie wyższy, wynosił bowiem aż 81%. Stan równowagi między skupem a przemiałem zbóż osiągnęło tylko woj. wrocławskie (tab. 1). Na poziomie zbliżonym do średniej krajowej było woj. konińskie, natomiast wybitnie niski udział skupu w przemiale zbóż wystąpił w woj. miejskim łódzkim (17%). W pozostałych województwach wskaźnik ten zawarty był w granicach 20—50%. Po uwzględnieniu przemiału w młynach gospodarczych, którego wielkość z natury rzeczy nie jest uwzględniana w skupie zbóż, należy przyjąć, że cytowane wskaźniki w rzeczywistości są o kilka lub kilkanaście procent wyż-

sze. Wniosek ogólny wynikający z analizy relacji: skup — produkcja, sprowadza się do wyrażonego już poprzednio stwierdzenia, że baza surowcowa jako całość, a w szczególności poziom skupu zbóż, jest na obszarze środkowej Polski wyraźnie niedostatecznie rozwinięta, uwzględniając nawet niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

8. OBRÓT KONSUMPCYJNYMI PRZETWORAMI ZBOŻOWYMI

Głównym ośrodkiem dyspozycyjnym w zakresie obrotu przetworami przemysłu zbożowo-młynarskiego w kraju jest Centrala PZM PZZ, która ściśle określa każdemu wojewódzkiemu lub okręgowemu przedsiębiorstwu PZM PZZ zadania dotyczące sprzedaży i zakupu produktów gotowych tak w ujęciu asortymentowym, jak i terytorialnym. Ponieważ poszczególne przedsiębiorstwa nie wytwarzają wszystkich będących w użyciu gatunków przetworów, istnieje konieczność dokonywania wymiany różnych gatunkowo przetworów tej samej grupy asortymentowej, co wydatnie zwiększa globalne przewozy produktów.

Wobec braku danych dla całego badanego obszaru dokonano analizy obrotu przetworami zbożowymi tylko w 3 województwach środkowej Polski: miejskim łódzkim, sieradzkim i piotrkowskim, które podporządkowane są jednemu okręgowemu przedsiębiorstwu PZM PZZ.

Z analizy, którą objęto podstawowe grupy asortymentowe wyrobów produkowanych w 1977 r., wynikało, że poziom produkcji mąki pszennej w stosunku do potrzeb na miejscowym rynku był niższy o 8 tys. t, a kaszy manny o 243 t. Jednocześnie wyprodukowano 18 tys. t mąki żytniej ponad miejscowe potrzeby. Przy takim stanie niedoborów i nadwyżek produktów ich globalny obrót (sprzedaż i zakup) kształtował się następująco: mąka pszenna 90 tys. t, mąka żytnia 71 tys. t, kasza manna 2,2 tys. t. Wytworzone u siebie produkty przedsiębiorstwo sprzedało do 26 województw, dokonując jednocześnie zakupów w 7 województwach.

Przeprowadzona analiza, którą bez obawy popełnienia większego błędu można rozszerzyć na cały badany obszar, budzi obawy, czy istniejący system obrotu produktami gotowymi jest w pełni prawidłowy. W warunkach niedoborów bądź nadwyżek produktów musi istnieć międzyregionalna wymiana, jednak jej rozmiary nie powinny wielokrotnie przekraczać poziomu koniecznych przemieszczeń. Istnieje przekonanie, że jednym ze sposobów zmniejszenia globalnego obrotu produktami byłoby ograniczenie struktury rodzajowo-gatunkowej przetworów w poszczególnych grupach asortymentowych.

9. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przemysł zbożowo-młynarski na obszarze środkowej Polski funkcjonuje w trudnych warunkach. Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej w sposób istotny obniża jakość miejscowej bazy surowcowej. Przejawia się to zarówno w mało korzystnej, żytniej specjalizacji tego obszaru, w niskich plonach zbóż, a w efekcie w relatywnie niskich zbiorach. Potencjalne możliwości wzrostu produkcyjności bazy surowcowej kryją się w podniesieniu na wyższy poziom warunków naturalnych rolnictwa. Można to uzyskać m.in. poprzez zintensyfikowanie tempa prac melioracyjnych oraz wydatne zwiększenie poziomu nawożenia mineralnego.

Stopień wykorzystania przez przemysł zbożowo-młynarski potencjału produkcyjnego bazy surowcowej jest znacznie niższy od przeciętnego w kraju. W efekcie poziom skupu zbóż jest dalece nie wystarczający w stosunku do miejscowych potrzeb. Na innych obszarach Polski osiąga się znacznie wyższy, nieraz dwukrotnie, poziom skupu w stosunku do zbioru zbóż. Niskiego poziomu skupu zbóż w środkowej Polsce nie tłumaczą w pełni czynniki o charakterze produkcyjnym, ponieważ np.: hodowla zwierząt gospodarskich, mająca decydujący wpływ na wielkość zużycia zbóż, nie odbiega na tym obszarze od poziomu średniej krajowej. Wydaje się, że przyczyny tych różnic tkwią przede wszystkim w sferze organizacyjnej, tj. w szeroko pojętym systemie kontraktacji i skupu. W poprawie tego systemu i w intensyfikowaniu wszelkich innych form skupu, kryją się dalsze potencjalne możliwości wykorzystania zasobów bazy surowcowej.

W skali całego badanego obszaru stwierdzono niedoinwestowanie gospodarki magazynowej. Pojemność magazynów zbożowych w stosunku do wielkości rolniczego zaplecza jest niższa niż przeciętnie w kraju. Na obszarze woj.: piotrkowskiego, sieradzkiego i miejskiego łódzkiego istnieje pilna potrzeba rozbudowy bazy magazynowej, której brak odczuwa się dotkliwie zwłaszcza w III kwartale roku. Ponadto istnieje potrzeba zwiększenia wyposażenia technicznego magazynów celem usprawnienia prac przeładunkowo-składowych oraz ograniczenia ciągle jeszcze znacznego udziału pracy ręcznej. Za rzecz szczególnie ważną uznaje się wyposażenie magazynów w suszarnie zbóż. Niedostateczna ilość sprzętu suszącego powoduje niekiedy znaczne straty ziarna, zwłaszcza w okresach wilgotnych zniw oraz w warunkach wzrastającego udziału zbóż zbieranych kombajnami.

Rozbudowa i modernizacja bazy magazynowej jest szczególnie ważna w kontekście następujących faktów:

a) niedostatek magazynów zbożowych i brak dostatecznej ilości

suszarni ziarna powodują okresowo straty w masie składowanych zbóż, co w warunkach dużego i drogiego importu zbóż w naszym kraju nie może mieć miejsca;

b) szacuje się, że do 1990 r. średnie plony 4 zbóż osiągną poziom 39 q/ha [9] (w 1977 r. wynosiły 24 q/ha), co wydatnie zwiększy ogólną masę zbóż, w tym także rozmiarły skupu.

Obok rozbudowy i modernizacji magazynów zbożowych istnieje pilna potrzeba budowy przy młynach magazynów produktów gotowych, o pojemności odpowiadającej 15—20% produkcji miesięcznej. Obecnie, brak tego rodzaju magazynów wywołuje wiele perturbacji zarówno w sferze produkcji, jak i okresowo w sferze dystrybucji.

Na obszarze środkowej Polski koncentruje się prawie 1/5 potencjału produkcyjnego przemysłu zbożowo-młynarskiego w kraju. To wysokie zainwestowanie pozostaje w dysproporcji do stopnia koncentracji ludności oraz możliwości produkcyjnych miejscowej bazy surowcowej. Zdolności przemiałowe młynów dwukrotnie przekraczają poziom skupu zbóż. Stan ten powoduje wydatne zwiększenie międzyregionalnych przewozów surowców i wyrobów gotowych.

Wobec niedorozwoju potencjału przemiałowego w skali kraju istniejące młyny z reguły przekraczają swoje normatywne możliwości przemiałowe. Na obszarze środkowej Polski potencjał przemiałowy wykorzystywany był w niektórych województwach nawet w 140—160%. Osiąganie tak wysokich wskaźników było możliwe w warunkach pracy trzyzmianowej, w tym także w soboty i w niedziele. Tym sposobem osiągnięto górną granicę zwiększenia możliwości przemiałowych i wyczerpano wszelkie rezerwy. Aby móc dalej zwiększać potencjał przemiałowy należy wybudować nowe młyny.

Ocena pracy młynów gospodarczych wykazała, że ich możliwości przemiałowe były wykorzystane tylko w 40—60%. Wobec trudnej sytuacji, w jakiej znajduje się od lat przemysł kluczowy (młyny PZZ), konieczne jest podjęcie wszelkich wysiłków zmierzających do przekazania młynom gospodarczym części zadań przemiałowych.

Ważnym problemem w przemyśle zbożowo-młynarskim są przewozy zboża i jego przetworów. Powszechnie odczuwa się potrzebę zwiększenia ilości środków przewozowych, zwłaszcza specjalistycznych samochodów do przewozu mąki. Konieczna wydaje się także racjonalizacja przewozów międzyregionalnych, zwłaszcza wyrobów gotowych, zmierzająca do ograniczenia globalnych i terytorialnych rozmiarów obrotu.

LITERATURA

- [1] *Przestrzenne rozmieszczenie przemysłu spożywczego 1970—1977—1980*, Warszawa 1979.
- [2] *Przestrzenne zróżnicowanie zasiewów i pogłowia zwierząt gospodarskich. Statystyka Polski*. GUS, Warszawa 1979.
- [3] *Rocznik statystyczny rolnictwa i gospodarki żywnościowej 1978*. GUS, Warszawa 1978.
- [4] *Rocznik statystyczny województw 1978*. GUS, Warszawa 1978.
- [5] *Rozmieszczenie branż przemysłu spożywczego w 1977 r.*, Warszawa 1979.
- [6] *Rozmieszczenie skupu produktów rolnych w Polsce i kierunki jego rozwoju w województwach i makroregionach*, Warszawa 1979.
- [7] *Rozwój i rejonizacja przemysłu spożywczego na tle rolniczej bazy surowcowej*. GUS, Warszawa 1977.
- [8] *Wykaz jednostek organizacyjnych resortu przemysłu spożywczego i skupu*, Warszawa 1979 (do użytku służbowego).
- [9] *Zasady i kierunki rozmieszczenia przemysłu spożywczego na tle przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 1990*, Warszawa 1974.

Bogdan Stolarczyk

MAIN PROBLEMS OF FUNCTIONING OF GRAIN AND MILLING INDUSTRY
IN CENTRAL POLAND

The grain and milling industry in Central Poland is functioning in difficult conditions. A low quality of the agricultural production land hampers growth of production of grain, and especially of rye, which is the main grain crop here. The degree of utilization of the raw material base, measured by the share of grain purchases in its crops, is much lower than the national average. The storage capacities for storage of grain are insufficiently developed in relation to the existing needs both in quantitative and qualitative sense. It is also necessary to construct stores for processed grain products near mills. In Central Poland there is concentrated a considerable production potential of the grain and milling industry, which exceeds twofold production capacities of the local raw material base as well as the demand for grain products of the local population. Insufficient milling potential on the national scale accounts for a very high degree of utilization of the normative production capacities of grain mills. In the area under survey the existing reserves have been already utilized and further growth of the milling output calls for construction of new mills. In the situation when small private mills are insufficiently utilized it becomes necessary to pass to them a part of the grain for milling from the main milling industry. It is also necessary to rationalize inter-regional transport of grain products in order to restrict the overall and territorial volume of turnover in grain products.